

VYBRANÉ TRESTNĚPROCESNÍ ASPEKTY TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

ALEXANDER NETT

Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Příspěvek je zaměřen na zodpovězení otázky, zda v souvislosti s trestní odpovědností právnických osob bude zapotřebí přijmout a v jakém rozsahu novou právní úpravu dokazování obsaženou v trestním řádu. V tomto směru nabízí určitá východiska při využití poznatků zahraničních právních úprav a současné úrovně harmonizace trestněprávních norem.

Klíčová slova v rodném jazyce

Dokazování, trestní odpovědnost právnických osob, trestněprocesní aspekty, harmonizace.

Abstract

The report has been focused on chosen criminal procedural aspects of a criminal liability of legal persons. It particularly deals with a range of necessary changes in legal regulations of evidence and proper evidence. A resource of the reflections are the current legal regulations included in a code of criminal procedure, foreign legal regulations and experience in practice relating to questions of criminal justice.

Key words

Evidence, criminal liability of legal persons, criminal procedural aspects, harmonisation.

1. ÚVODEM

V Evropě v posledním období velmi intenzivně sílí tlaky na zavedení trestní odpovědnosti právnických osob. V popředí stojí především kriminálně politické důvody a nutnost efektivního prosazení práva v souvislosti s globalizací ekonomiky a sílící ekonomickou mocí právnických osob. Hospodářský život se totiž realizuje v převážné míře prostřednictvím činnosti právnických osob. Ekonomická kriminalita je typickým projevem nedovolené činnosti právnických osob z níž vyplývá požadavek na zavedení trestní odpovědnosti právnických osob.

V roce 2004 byl v České republice zpracován vládní návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Tento návrh zákona nebyl zákonodárným orgánem schválen.

V důvodové zprávě vládního návrhu zákona, kterým se mění z.č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a její vystupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů je konstatováno, že je v současné době připravován věcný záměr správní odpovědnosti právnických osob za jednání, k jejichž postihu zavazují Českou republiku mezinárodní smlouvy a právní akty ES/EU a která jsou u fyzických osob postihována jako trestné činy, který by měl odpovědnost právnických osob komplexně upravit. Teprve v souvislosti s touto komplexní úpravou bude možné implementovat požadavek rámcového rozhodnutí na

uznávání rozhodnutí jiných členských států EU ukládajících majetkové tresty právnickým osobám.¹

Vládní návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim z roku 2004 obsahuje procesní část nazvanou Trestní řízení. V jeho rámci hlavu první s názvem Zvláštní ustanovení o trestním řízení proti právnickým osobám a hlavu druhou s názvem Vykonávací řízení.

V procesní části návrhu zákona nejsou žádná ustanovení vztahující se k dokazování. Proto je cílem tohoto příspěvku zodpovězení následujících otázek:

- zda zavedení trestní odpovědnosti právnických osob v systému českého trestního práva bude vyžadovat změnu právní úpravy dokazování,
- jaký lze předpokládat rozsah změn právní úpravy dokazování,
- zda změna právní úpravy dokazování bude v trestním řádu či v procesní části zákona o trestní odpovědnosti právnických osob.

2. TRESTNÍ PRÁVO PRÁVNICKÝCH OSOB

Trestněprávní praxe již dlouhodobě akceptuje závěr, že způsoby páchaní trestních činů ze strany právnických osob jsou specifické. Jedná se především o kvalifikovanou přípravu a provádění trestné činnosti. Zde je pro pachatele příznačné využívání odborníků z různých odvětví. Jde zejména o využívání znalostí a zkušeností auditorů, burzovních makléřů, finančních a daňových poradců a dalších profesí. Důkazy vzniklé v souvislosti s trestnou činností právnických osob jsou také profesionálně ukrývány a ničeny. Pachatelé využívají znalostí a odborníků z oblasti informatiky, provozování informačních systémů atd.

Dále je třeba připomenout, že v důsledku trestné činnosti dochází k ohrožení nebo poškození značného počtu subjektů. Spotřebitel může být ohrožen nebo poškozen vyráběným a prodávaným výrobkem, klamavou nebo nepravdivou reklamou. Může být ohrožen i ekonomický systém ovlivněný nelegálními obchodními praktikami.

Je známo, že systém trestního soudnictví v Evropě je v současné době přetížen a trpí zdoluhavým vyřizováním trestních věcí v kauzách hospodářské kriminality, která je jedním z typických projevů trestné činnosti právnických osob. Trestního stíhání deliktů právnických osob patrně povede k vytvoření zcela nového trestního práva právnických osob. Nepochybně bude nutno uvažovat o rozlišování trestního práva právnických osob na část týkající se trestního práva hmotného a část vztahující se k trestnímu právu procesnímu. Struktura norem upravujících trestní odpovědnost právnických osob v evropských zemích svědčí o tom, že je takové členění akceptováno. Někteří odborníci upozorňují na to, že trestní stíhání právnických osob systém trestního soudnictví ještě více zatíží, neboť podstatnou část kriminality bude tvořit kriminalita hospodářská.²

¹ Vládní návrh z.č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 2008, V. volební období, tisk 595.

² Planque, J.C.:La Détermination de la personne morale pénalement responsable. Paris: L'Harmattan, 2003.

Samostatnou skupinu problémů představuje procesní část trestního práva právnických osob. Jedná se zejména o následující otázky: příslušnost soudu, označení právnické osoby, zastupování právnické osoby, společné řízení vedené proti právnické osobě a osobě fyzické, vyrozumívání o procesních úkonech, obhajoba právnické osoby, společná obhajoba obviněné právnické osoby a obviněné fyzické osoby, účast obviněného-fyzické osoby na procesních úkonech proti obviněné právnické osobě atd.. V neposlední řadě jde o důkazní prostředky využívané při dokazování trestné činnosti právnických osob.

3. VYBRANÉ ZAHRANIČNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVY TRESTNÍHO POSTIHU PRÁVNICKÝCH OSOB

3.1 FRANCIE

Francouzská právní úprava trestní odpovědnosti právnických osob nabyla účinnosti od 1.1.1994. Stalo se tak samostatným zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. Tato norma má část hmotněprávní a část procesní. Je ve vztahu k trestním předpisům *lex specialis*.

Teorie i praxe opakovaně zdůrazňuje, že právnické osoby musí využívat stejných záruk spravedlivého procesu jako osoby fyzické, což pochopitelně činí systém trestní odpovědnosti právnických osob složitější.

3.2 POLSKO

Trestněprávní odpovědnost právnických osob byla zavedena v Polsku zákonem ze dne 28.10.2002 č. 197/2002 Dz. U., o odpovědnosti hromadných subjektů za činy zakázané pod hrozbou trestu. Zákon má komplexní povahu. Obsahuje úpravu trestní odpovědnosti po stránce hmotněprávní, úpravu řízení proti hromadným subjektům a některá ustanovení týkající se výkonu rozhodnutí, která doplňují trestní řád a zákon týkající se vykonávacího řízení. Ve vztahu k těmto předpisům představuje zákon o odpovědnosti hromadných subjektů *lex specialis*. V souvislosti s jeho přijetím bylo poukazováno na to, že zákon vychází jak z přesvědčení, že nikdo nemůže beztrestně mít prospěch z nemorálnosti, tak z vůle přizpůsobit polské zákony moderním standardům platným takřka ve všech zemích Evropské unie.

3.3 RAKOUSKO

Rakousko se stalo posledním státem Evropské unie ve kterém byla zavedena trestní odpovědnost právnických osob. Stalo se tak spolkovým zákonem č. 151/2005 Sbírkou zákonů republiky Rakousko účinným od 1.1. 2006.

Zákon o odpovědnosti sdružení za trestné činy je ve vztahu k trestnímu zákonu a trestnímu řádu *lex specialis*. Zákonodárce rozdělil předpis do tří oddílů. V prvním oddílu je upravený rozsah aplikace zákona a vymezení pojmů. Druhý oddíl pojednává o úpravě odpovědnosti sdružení a zásadách jejich sankcionování. Třetí oddíl popisuje řízení proti sdružením. Hmotněprávní část zákona je poměrně stručná. Celý zákon včetně závěrečných ustanovení má celkem třináct paragrafů. Nehledě k celkovému rozsahu, rakouský zákon o odpovědnosti sdružení představuje kompaktní právní úpravu trestní odpovědnosti právnických osob, jejich sankcionování i řízení proti nim.³

³ Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob, Linde Praha 2007, s. 195.

Z podaného je zřejmé, že uvedené státy zvolily model trestní odpovědnosti právnických osob upravený samostatným zákonem. Ten je možno v poměru k trestnímu zákonu a trestnímu řádu možno označit jako *lex specialis*. Dalším charakteristickým znakem je, že právní úprava je obsažena v jedné normě, která je rozdělena na část hmotněprávní a procesní. Část hmotněprávní vymezuje podmínky trestní odpovědnosti a sankcionování. Procesní část upravuje řízení proti právnickým osobám. Z hlediska námi zkoumané problematiky je třeba konstatovat, že procesní části neobsahují zvláštní ustanovení týkající se dokazování.

4. NÁVRH ZÁKONA O TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB V ČR (PROCESNĚPRÁVNÍ ASPEKTY)

Návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim navazuje na předpisy trestního práva v oblasti práva hmotného a procesního, kterými jsou trestní zákon a trestní řád. Jde svou povahou o zákon, který bývá označován jako „vedlejší trestní zákon“ pro nějž je typické, že obsahuje trestněprávní ustanovení jak z oblasti předpisů hmotného, tak procesního práva.

Ustanovení zákona o trestní odpovědnosti právnických osob jsou ve vztahu k ustanovením trestního zákona a trestního řádu ustanoveními primární povahy tzn., že ustanovení trestního zákona a trestního řádu se používají jen tehdy, nemá-li zákon o trestní odpovědnosti právnických osob zvláštní úpravu a není-li to z povahy věci, zejména s přihlédnutím k charakteru právnických osob, vyloučeno. Návrh zákona ovšem nepředpokládá žádné změny právě v oblasti dokazování.

Z podaného je zřejmé, že zákonodárce zvolil obdobný model právní úpravy jaký byl použit ve shora uvedených zahraničních právních úpravách.

V této souvislosti je na místě připomenout, že již v roce 2003 byl přijat zákon o soudnictví ve věcech mládeže (z.č. 218/2003 Sb., v platném znění), který představuje trestněprávní normu sestávající z části hmotněprávní a procesní, která je ve vztahu k trestnímu zákonu a trestnímu řádu *lex specialis*. V procesní části tohoto zákona je v § 56 upraven důkazní prostředek s názvem „Zpráva o osobních rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situací mladistvého“.

Tohoto důkazního prostředku je využíváno v případě je-li to nezbytné pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření. Zpráva musí být zpracována v písemné formě. K jejímu zpracování je příslušný orgán – sociálněprávní ochrany dětí, případně též Probační a mediační služba.

Tento důkazní prostředek se stál inspirací pro naše úvahy. V obdobné formě by mohl být využit i při dokazování trestné činnosti právnických osob. Konkrétně je možno uvažovat o následujících možnostech či alternativách:

a) Zpráva o plnění povinností právnické osoby vyplývající z právních předpisů upravující vztahy ke státnímu rozpočtu.

Orgány činné v trestním řízení by byly oprávněny si vyžádat zprávu o bezdlužnosti právnické osoby u příslušného správce daně, správy sociálního zabezpečení a zdravotní pojišťovny.

b) Zpráva o plnění povinností právnické osoby vyplývajících z předpisů upravující vztahy k obchodnímu rejstříku a živnostenskému úřadu.

Orgány činné v trestním řízení by byly oprávněny si vyžádat zprávu o tom, zda právnická osoba včas a řádně plní své povinnosti ve vztahu k těmto orgánům.

c) Zpráva o plnění povinnosti právnické osoby vyplývajících z předpisů upravující vztahy k Úřadu pro hospodářskou soutěž.

Orgány činné v trestním řízení by byly oprávněny si vyžádat zprávu o tom, zda právnická osoba včas a řádně plní své povinnosti ve vztahu k tomuto orgánu.

Tyto zprávy by orgány činné v trestním řízení opatrovaly v případě, kdy by to bylo nezbytné buď pro postup v řízení nebo pro rozhodování ve věci. Zde zejména při ukládání trestněprávních sankcí.

S tím souvisí i stanovení podmínek za nichž lze umožnit zveřejňování údajů o průběhu trestního řízení. Domníváme se, že bude zapotřebí zvážit nutnost podrobnější právní úpravy a zpřísnění podmínek pro zveřejňování informací o stíhání právnických osob především v průběhu trestního řízení. K tomuto závěru nás vede především fakt, že zveřejňování údajů o průběhu trestního řízení vedeného proti právnické osobě by mohlo sebou přinést nežádoucí dopady. Např. v podobě narušení obchodních vztahů (smluvní partneři stíhané právnické osoby by jednostranně ukončili obchodní vztahy, což by patrně mohlo vést až k ukončení činnosti právnické osoby). Dále by např. úvěry poskytnuté stíhané právnické osobě byly ze strany úvěrující banky jednostranně zesplatněny, což by mohlo vést až k „ekonomickému zániku“ stíhané právnické osoby atd..

Zavedením trestní odpovědnosti právnických osob do systému českého trestního práva patrně dojde k vytvoření samostatného oboru. Trestního práva právnických osob. Usuzujeme, že trestní právo právnických osob se bude členit na část hmotněprávní a procesní.

Zavedení trestní odpovědnosti právnických osob v zahraničí dosud nesignalizuje potřebu změny právní úpravy dokazování. V zákonech upravujících trestní odpovědnost právnických osob nejsou v procesní části upraveny specifické důkazní prostředky. Tyto nejsou rovněž upraveny v případných novelách trestního řádu, které byly přijaty v souvislosti s trestním stíháním právnických osob.

I přes tyto okolnosti se domníváme, že změnu právní úpravy dokazování při zavedení trestního stíhání právnických osob lze předpokládat. Buď v trestním řádu nebo v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob. Spíše se přikláníme k tomu, aby změna právní úpravy dokazování byla obsažena v procesní části zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Tím by byly komplexně budovány i procesní základy trestního práva právnických osob. V neposlední řadě nelze pominout ani tu okolnost, že trestní právo právnických osob bude kodifikováno v jedné právní normě.

Předpokládaný rozsah změn právní úpravy dokazování bude vycházet ze specifík způsobu páčání jednotlivých forem trestné činnosti právnických osob. Za jeden z nejdůležitějších důkazních prostředků proto považujeme shora zmíněné zprávy.

Na položené otázky odpovídáme takto:

zavedení trestní odpovědnosti právnických osob v systému českého trestního práva bude vyžadovat změnu právní úpravy dokazování s ohledem na specifika trestné činnosti páchané právnickými osobami mezi něž patří především kvalifikovaná příprava a provádění trestné činnosti s využitím kvalifikovaných odborníků z různých odvětví,

rozsah změn právní úpravy dokazování lze předpokládat nejméně v tom, že se rozšíří okruh důkazních prostředků o specifické důkazní prostředky k nimž řadíme především zprávu o plnění povinností právnické osoby vyplývající z právních předpisů upravující vztahy ke státnímu rozpočtu, zprávu o bezdlužnosti právnické osoby ohledně daní, plateb sociálního zabezpečení a plateb zdravotního pojištění, zprávu o plnění povinností právnické osoby vyplývajících z předpisů upravující vztahy k obchodnímu rejstříku a živnostenskému úřadu, zprávu o plnění povinností právnické osoby vyplývajících z předpisů upravující vztahy k Úřadu pro hospodářskou soutěž,

změna právní úpravy dokazování by měla být obsažena v procesní části zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, neboť je žádoucí, aby trestní právo právnických osob bylo kodifikováno v jediné právní normě.

5. ZÁVĚREM

V souvislosti s předpokládaným zavedením trestní odpovědnosti právnických osob v systému českého trestního práva bude potřebné zvažovat doplnění návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob v části týkající se řízení proti právnickým osobám o specifické důkazní prostředky. To si vyžadují specifika trestné činnosti páchané právnickými osobami.

Literatura:

- Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob, Linde Praha 2007, s. 270.
- Kavěna, M.: Trestní odpovědnost právnických osob ve vybraných státech EU. Praha:Parlament České republiky. Parlamentní institut. Studie č.5, 2007.
- Mandliak, J., Porada, V., Bruna, E.: Niekoľko úvah o trestnej zodpovednosti právnických osôb v podmienkách SR, Karlovarska právni revue, 2006, č.3.

Kontaktní údaje na autora – email:

alexander.nett@upol.cz